

KEREKES LAJOS

Az Anschluss és a dunai konföderáció „alternatívája” Otto Bauer külpolitikájában 1918—1919-ben

Az 1918. november 12-én kikiáltott első osztrák köztársaság egyedülálló történelmi körülmények között született. Létrejöttének percében a világ tudomására adta, hogy nem kíván élni az önálló államiság lehetőségével, hanem tagállamként csatlakozni óhajt a német birodalomhoz. Bécsben tehát a Monarchia általános felbomlási folyamatával ellentétes irányú fejlődés kezdődött. Míg a dualista birodalmat alkotó népek a visszanyert, vagy először megszerzett állami önállóság mámoros lelkesedésével és a magabiztos nemzeti öntudat érzésével tekintettek a jövőbe, az 56 milliós Monarchia jelképe és „tartóoszlopa”, Ausztria, önálló nemzeti létének fölöslegességét és túlhaladottságát olvasta ki a történelmi fordulatból.

1918. november 12-én az Ideiglenes Osztrák Nemzetgyűlés alkotmányozó ülésén Karl Renner államkancellár — a képviselők egyhangú és lelkes helyeslése mellett — kijelentette, hogy Ausztria egy testnek érzi magát a Német Birodalommal, ezért javasolta, hogy az éppen proklamált osztrák köztársaság ideiglenes alkotmánya juttassa kifejezésre Ausztria csatlakozási szándékát Németországhoz. Így is történt. Az Ausztria kormány- és államformáját szabályozó 5. Államtörvény 1. szakasza kimondta, hogy „Németausztria demokratikus köztársaság, minden hivatali tisztségbe a nép által választott jelöltek kerülnek”. A törvény második szakasza leszögezte, hogy „Németausztria a Német Köztársaság alkotó része. Külön törvények szabályozzák majd Németausztria részvételét a Német Köztársaság törvényhozásába és közigazgatásába, illetve a Német Köztársaság törvényeinek és intézményeinek kiterjesztését Németausztriára.”¹

November 15-én az osztrák kormány táviratot intézett Wilson amerikai elnökhöz, kérve őt, hogy a népek önrendelkezési jogáról meghirdetett elveinek megfelelően a győztes hatalmak körében támogassa Németausztria csatlakozási szándékát. „Bízunk abban, Elnök úr, hogy az Ön által oly gyakran kifejezett alapelveknek megfelelően támogatni fogja az ausztriai német nép törekvéseit. Ön előharcosa volt annak a jognak, hogy a lengyelek, olaszok és délszlávok nemzeti államba egyesülhessenek a volt Monarchián kívül élő testvéreikkel; bízunk abban, hogy ugyanezt a jogot elismerik az ausztriai német nép számára is.”²

A német—osztrák egyesülés gondolata, az Anschluss-program, a november 12-i ünnepélyes nyilatkozattól kezdve az európai — de különösen középeurópai —

¹ *Karl R. Stadler: Hypothek auf die Zukunft. Entstehung der österreichischen Republik 1918—1921. Europa-Verlag, Wien. 1968. 86. l.*

² Uo. 87. l.

politika szüntelenül visszatérő problémája lett. A modern Európa politikai gondolkodásának történetében kevés olyan eszmét lehet találni, melyben, azonos fogalom alatt, oly eltérő osztályérdekek és nemzeti meggondolások rejtőztek volna, mint az Anschluss követelésében. Ezenkívül az Anschluss-jelszó az általános európai fejlődés különböző fázisaiban a népek együttélése szempontjából is nagyon különböző törekvéseket és hatalmi célokat fejezett ki. Alábbiakban kísérletet teszünk arra, hogy — Otto Bauer levéltári hagyatékára támaszkodva — vázoljuk az Anschluss-jelszó születésének körülményeit, a hozzá fűzött politikai reménységeket és Otto Bauer lépéseit a német—osztrák egyesülés gyakorlati megvalósítása érdekében.

A független osztrák állam történeti létjogosultságát tagadó Anschluss-gondolat az ausztrómarxizmus és elsősorban Otto Bauer sajátos válasza volt a nemzeti kérdés megoldására abban a történeti helyzetben, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia széthullása, majd az utódállamok gyors megalakulása végleg illúzióvá tette a „kulturális nemzeti autonómia” 1899 óta vallott szociáldemokrata programját. Otto Bauer — aki hadifogságba kerülve Oroszországban élte át a szocialista forradalmat — már 1917 végén (amikor Bécsbe visszatért) világosan felismerte, hogy „a nagy gazdasági egység előnyei”, „a kulturális nemzeti autonómián felépülő demokratikus föderációt” hirdető szociáldemokrata nemzetiségi programon már messze túllépett a történelem. 1917 végén egyik cikkében azt írta: „Az ausztriai német szociáldemokrácia Ausztria problémájának megoldását még mindig (ezen állam megreformálása útján keresi, ezen állam keretein belül . . . Még mindig azt hiszi, hogy a nemzeteket kielégítheti az autonómiával és még mindig nem akarja a nemzetek saját döntésére bízni, hogy milyen ügyekben akarnak önállóak lenni, s milyen ügyeket akarnak más nemzetekkel közösen igazgatni. Azonban a csehek, lengyeleket, délszlávokat és ukránokat már nem elégíti ki az ilyen autonómia.”³ Otto Bauer írásaiban itt tűnt fel először a népek teljes önrendelkezési jogának gondolata. Ezt részletesebben elemezte a Monarchia szociáldemokrata baloldala által Wiener-Neustadtban 1918 januárjában szervezett konferencián, amelyen — az Otto Bauer köré gyülekezett osztrák baloldali szocialistákon kívül — a lengyel, szlovén és cseh baloldali szocialisták képviselői is résztvettek. A konferencia — Otto Bauer befolyása alatt — már befejezett ténynek tekintette a Monarchia felbomlását, és ezzel a várható eseménnyel szemben igyekezett kialakítani a szociáldemokrácia állásfoglalását. A konferencia határozata leszögezte: 1. Minden nemzet a saját alkotmányozó nemzetgyűlése révén szabályozza viszonyát Ausztria más nemzeteivel, 2. a szociáldemokrácia az alkotmányozó nemzetgyűléseken fel fog lépni annak érdekében, hogy a gazdasági ügyek a nemzetek közös igazgatása alatt maradjanak, 3. el kell ismertetni a népek teljes önrendelkezési jogát, beleértve a szudétánémetek önrendelkezési jogát is. Az 1918 januári konferenciát Prof. Turok — egyik közelmúltban tartott előadásában — a Nagy Októberi Szocialista Forradalom közvetlen hatásaként értékelte,⁴ mondván, „a konferencia határozata kétségtelen kapcsolatban állt az októberi forradalom jelszavaival és platformjával, a baloldal programjával, amelyik a nemzetek önrendelkezési jogát követelte. A baloldaliak, vagyis Otto Bauer, kinyilatkoztatták, hogy az

³ *Otto Bauer (Karl Mann): Voraussetzungen der Internationale. Der Kampf. Jahrgang 11. Idézi: Otto Leichter: Otto Bauer. Tragödie oder Triumph. Europa-Verlag, Wien, 1970. 96. l.*

⁴ *Wladimir M. Turok: Die russische Oktoberrevolution und ihre Rückwirkungen auf den Zusammenbruch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. „Die Auflösung des Habsburgreiches” c. kötetben. Wien, 1970. 227. l.*

állami közösséget csak akkor lehet fenntartani, ha a népek ezt maguk követelik". Bauer — Rennerrel ellentétben — már ekkor eljutott a nemzeti önrendelkezés elvének elismeréséhez, bár a német imperializmus veszélyére utalva még mindig kívánatosnak tartja a Monarchia helyén létrehozandó demokratikus államszövetséget. „Ameddig a német imperializmussal állunk szemben — írta —, az osztrák probléma megoldásának legjobb útja — az összes más elképzelhető megoldásokkal szemben — Ausztria nemzeti szövetségi állammá történő átalakítása, amelyik nemcsak Ausztria népeinek érdekei, de az egész európai demokrácia érdekeinek szempontjából is a leginkább megfelel. Amennyiben azonban Németországban a demokrácia győz, úgy Ausztria népeinek teljes nemzeti önrendelkezési jogát más, tökéletesebb formában lehetne megvalósítani.”⁵ Bár az Anschluss gondolatát itt még nem fogalmazta meg, írásából kiolvasható az a meggyőződés, hogy a Monarchia egyenrangú államok szövetségévé történő átalakítását kívánatos, de nem mindenben tökéletes megoldásnak tekinti. Kétségtelen, hogy a német demokrácia győzelmétől remélt jobb megoldásnak az Anschlusst tartotta. Felfogása így már 1918 tavaszán lényegesen különbözött Karl Rennerétől, aki az Arbeiter Zeitung 1918. március 2-i számában még mindig a Monarchia államkeretein belül látta a megoldás egyetlen járható útját. „Ha Ausztria fenn akar maradni — írja —, meg kell szabadítsa magát a nemzetiségi viszályoktól. Ezt csak akkor tudja elérni, ha *keretein belül* azt nyújtja a nemzeteknek, amelyről egyetlen fejlett és öntudatos nemzet sem mondhat le: saját államukat. Minden nemzetiség saját állammal, saját kormánnyal és önálló parlamenttel; az összes népek közös birodalomban egyesülve a közös gazdaság közös irányításában — csak ezen a házison képzelhető el olyan alkotmány, amelyik a népek szabad akaratára alapszik, s amelyik megszabadítja a birodalmat a nemzetiségi ellentétektől.”⁶

A Monarchia bomlási folyamatának viharos lendülete Otto Bauer számára már 1918 október elején — a nemzeti önkormányzatról szóló császári kiáltvány kiadása előtt — világossá tette, hogy a Monarchia reformjához fűzött remények alaptalanokká váltak. Az Arbeiter Zeitungban október 13-án indított cikksorozatában már egyértelműen az Anschluss megvalósítása mellett foglalt állást, mint a nemzeti önrendelkezési jog elvének egyetlen lehetséges érvényesülési formája mellett. Október elején azonban ezzel a véleménynel még meglehetősen egyedül állt. Maga is elismerte, hogy „a munkásosztály tömegei akkor még nagyon hűvösen álltak az Anschluss-gondolattal szemben”,⁷ de az a párt vezető köreiben sem talált osztatlan helyeslésre. Amikor Otto Bauer október 11-én a pártvezetés elé terjesztette az Anschlusstról szóló javaslatát, azt — mint korait és az eseményeknek elébe vágót — elutasították,⁸ s inkább Karl Seitz javaslatát fogadták el, amelyik még mindig a brünni nemzetiségi pártprogram vonalán haladt.

Október végére azonban teljesen új helyzet következett be. A nemzetiségek elszakadási láncreakciója a pártvezetés többségét is meggyőzte a Monarchia államkereteinek tarthatatlanságáról. Az események látszólag Otto Bauert igazolták, amihez további döntő jelentőségű indítékot adott a Hohenzollern-

⁵ *Otto Bauer (Karl Mann)*: Das Selbstbestimmungsrecht der österreichischen Nationen. Der Kampf, Jahrgang 11. Nr. 4 (1918 április).

⁶ *Stadler*: i. m. 23. l.

⁷ *Otto Bauer (Karl Mann)*: Deutschland und wir. Der Kampf, Jahrgang 11.

⁸ *Herbert Steiner*: Otto Bauer und die „Anschlussfrage“ 1918—19. „Auflösung des Habsburgreiches“ 471. l.

dinasztia november 9-i bukása, a német szociáldemokrácia hegemoniája mellett létrejött német köztársaság vonzereje, ami a pártvezetésben az Anschluss-gondolatnak egyik óráról a másikra széles bázist teremtett. Ezzel magyarázható, hogy amikor a hatalom az osztrák szociáldemokrácia ölébe hullott, átmenetileg az Anschluss-gondolat tűnt az az osztrák nemzeti problémát megoldó egyedüli lehetőségnek. Ez a tény szinte jelképesen is kifejezésre jutott abban, hogy a szociáldemokraták túlsúlya és politikai befolyása alatt létrejött Renner-féle koalíciós kormány Otto Bauerra bízta a külügyek vezetését.

A német—osztrák egyesülés gondolatának soha korábban nem volt széles társadalmi bázisa Ausztriában. A Georg Schönerer-féle Alldeutscher Verband — a Monarchia egyes peremvidégeitől eltekintve — nem vált soha tömegmozgalommá. Schönerer csoportját az 1897-es 524 tagú bécsi parlamentben mindössze 5 személy képviselte,⁹ az általános választójog alapján választott 1907-es parlamentben is jelentéktelen maradt a radikális nagynémet irányzatok képviselete. A világháború végén az osztrák társadalom — itt nem részletezendő okok miatt — nem érzett különösebb szimpátiákat Németország iránt, sőt a világháborús „szövetség” még abban a generációban is ellenszenvet ébresztett a német imperializmus agresszivitásával szemben, amelyik már régen túljutott Königrätz emlékéen. Mivel magyarázható mégis, hogy a kettős Monarchia bukása után az osztrák pártok vezetői (de maguk a tömegek is) a német—osztrák egyesülésben látták a nemzeti problémák megoldásának követendő útját?

Az Anschluss-gondolat rendkívül összetett okokra vezethető vissza, melyekben sajátos módon keverednek a progresszív és retrográd elemek. Ezek jelentősége és súlya is állandóan változik aszerint, hogy a német—osztrák csatlakozás gondolatát milyen nemzetközi feltételek között, milyen politikai erők írták zászlajukra.¹⁰ E helyen elsősorban Otto Bauer és az osztrák szociáldemokrácia nézeteivel kívánunk foglalkozni, a látszólagos egység problémáját itt röviden azzal válaszoljuk meg, hogy az Anschluss-kérdés első jelentkezése időpontjában — a belső és nemzetközi forradalmi fellendülés miatt — Ausztriában a szociáldemokrácia oly mértékben uralta a politikai döntések tereumát, hogy a polgári pártok még ebben a fontos nemzeti kérdésben is — legalább átmenetileg — kénytelenek voltak háttérben maradni.

Az osztrák—német egyesülést Otto Bauer az össznémet demokrácia forradalmi programjának tekintette. Cikkeiben és beszédeiben — Marx és Engels megállapításaira hivatkozva — hangsúlyozta, hogy a cárizmus és a Hohenzollern-dinasztia bukása után törvényszerűen kellett bekövetkezzék a kettős Monarchia felbomlása, mert többé nem volt szükség arra, hogy a két reakciós hatalom fenyegetésétől oltalmazza a keleteurópai népeket, vagy legalábbis ellensúlyt képezzen azok nagyhatalmi törekvései ellen. A két reakciós hatalom megszűnése után a Monarchia nemzetiségei önálló nemzeti államokban egyesülnek, a kettős birodalom uralkodó nemzetei, a magyarok és németek pedig az 1848-as polgári forradalmak nemzeti törekvéseihez térnek vissza: a magyarok megteremtik a

⁹ Kurt Schuschnigg: Im Kampf gegen Hitler. Die Überwindung der Anschlussidee. Wien. 1969. 42—43. l.

¹⁰ Az Anschluss-mozgalmak megítélésében különbségeket kell tenni az 1918—1919-es, majd 1921-es, majd a későbbi csatlakozási törekvések között. 1918—1919-ben az osztrák és német szociáldemokrácia állt az élen; 1921-ben az osztrák polgárság és kispolgárság ezen az úton szeretett volna menekülni a „vörös Bécs” befolyásától, majd a harmincas években az osztrák nagytöke kívánt csatlakozni a gazdasági és politikai expanzióját visszanyert német imperializmusához.

független Magyarországot, a Monarchia német nemzetisége pedig — szakítva a nagynémet és kismémet megoldásokkal — demokratikus köztársaságba egyesül a többi német tartománnyal. Vagyis visszatér ahhoz a programhoz, amelyet Marx és Engels az 1848-as német forradalom nemzeti céljának tekintettek. Ezzel befejeződik a német nemzeti egyesülés történelmi folyamata, amelynek megvalósulását az 1848-as forradalom bukása, majd a kelet európai nemzetiségek milliói feletti uralom érdekében választott „kismémet” megoldás elodázott. Miután ez a megoldás — folytatódott Otto Bauer gondolatmenete — csakis a Habsburg- és Hohenzollern-házak bukása után, a demokratikus köztársaságok kikiáltása révén vált egyáltalán lehetségessé, az európai progresszió érdekei egybeesnek a demokratikus német egység követelésével.¹¹

A nemzetiségiek elszakadása után — hangzott a további érv — a német nyelvterületre zsugorodott Ausztria, gazdasági életképtenségéről nem is szólva, túlnyomóan agrárjellegű ország lenne, amelyik önmagára utalva képtelen lenne a szocializmust megvalósítani. Egy ilyen Ausztria szociális struktúrája eleve kedvezőtlen feltételeket nyújtana az osztrák munkásságnak a szocializmusért folytatott harcához. Ezzel szemben — fejtette ki Max Adler — „a német szocialista köztársaság kereteiben elképzelhetetlen lenne egy pusztán polgári demokratikus osztrák köztársaság fennmaradása. A német néphez csatlakozva, annak szociális ereje révén, egyszerre eljutnánk arra a fejlődési fokra, melyet saját erőnkre utalva csak sokkal később érhetnénk el”.¹²

A „maradék Ausztria” fenntartásának koncepcióját Otto Bauer a francia imperializmus mesterkedésének állította be, hogy ezáltal egyrészt akadályt emeljen a demokratikus német egység megvalósítása elé, másrészt az ausztriai németiséget — a dunai konföderáció leple alatt — alárendelje Franciaország kelet-európai szövetségeseinek, Csehszlovákiának és Jugoszláviának. Friedrich Austerlitz, az Arbeiter Zeitung főszerkesztője, azt írta, hogy az Anschluss nem jelentené a gazdasági kötelek megszakítását, ezért a dunai konföderáció vagy Anschluss alternatívája nem helytálló, mert a valóságban csakis az Anschluss védené meg Ausztriát az idegen alárendeléstől.¹³

Ezek voltak a legfontosabb érvek, melyeknek később több variációját olvashatjuk Otto Bauernak az Anschluss és a dunai konföderáció kérdésében folytatott diplomáciai és egyéb levelezésében. Néhány jellemzőt kiemelve:

1918. november 20-án Arthur Hendersonhoz intézett levelet, melyben az antant-országok szocialista vezetőire apellálva kérte, járjanak közben Németausztria súlyos gazdasági helyzetének enyhítése érdekében. Az Ausztriának nyújtandó gazdasági segítség a bécsi szociáldemokrácia hatalmi helyzetét konszolidálná és csökkentené a konzervatív-reakciós körök befolyását. Figyelmeztette Hendersont, hogy az antant köreiben — elsősorban Franciaországban — élnek bizonyos elképzelések a Habsburg-dinasztia valamilyen formában való újjáélesztésére, s ezek bátorítást adnak a pillanatnyilag háttérbeszorított osztrák katolikus-konzervatív erőknél. Németausztria legsúlyosabb külpolitikai problémái sorában a 3,5 millió szudétánémet elesatolásának veszélyét emelte ki, hangsúlyozván, hogy a győztesek maguk teremtik meg ezáltal az irredenta olyan tűzfészket, amelyik az európai béke permanens veszélyeztetését fogja jelenteni. Kérte Hendersont, az antant szocialista pártjait igyekezzék az An-

¹¹ Otto Bauer: Die österreichische Revolution. Wien, 1923. 111—112. 1.

¹² Max Adler: Der Krieg ist aus, der Kampf beginnt. Der Kampf, 1918. Jg. 11. Nr. 12. 781. 1.

¹³ Friedrich Austerlitz: Wohin gehen wir. Der Kampf, 1919. Jg. 12. Nr. 1. 8—11. 1.

schluss érdekében hangolni. „Németausztria — írta — mindig is a Német Birodalom része volt, a szakadást kizárólag a Habsburg és Hohenzollern dinasztiák viszállyai idézték elő. A két uralkodóház hatalmának megdöntése után elhárultak a szakadás okai. Az antantnak attól való félelme pedig alaptalan, hogy az Anschluss révén Németország túlzottan megerősödnék. Eltekintve attól a körülménytől, hogy az imperialista Németország halott és soha többé nem fog feltámadni, a két ország egyesülése nem a poroszokat, hanem Délnémetország demokratikusat befolyását erősítené.”¹⁴

Jean Longuetnek, Marx unokájának, a francia szocialisták háborúellenes szárnya vezetőjének írott levelében (1919. január 9.) szintén nyomós érvekkel igyekezett az Anschluss-politika elvi indítékait magyarázni. Az e kérdésben elfoglalt szociáldemokrata álláspontot — írta — már a mozgalom történeti tradíciói is meghatározzák: Ausztria széthullása és a nemzetiségekkel fennállott kötelékeinek megszűnése után vissza kell nyúlni a korábbi programhoz — melyet a szociáldemokrácia Marx és Engels óta mindig is vallott —, harcolni kell az egész németiséget egyesítő demokratikus köztársaságért. A német egységgel szembeállított Dunakonföderációs tervek a mai helyzetben kifejezetten imperialista célokat szolgálnak. Ha ugyanis korábban a német imperializmus Ausztria önállóságát főleg azért tartotta szükségesnek, mert ezáltal 10 millió ausztriai német uralkodhatott több mint 40 millió szláv és magyar nemzetiség felett, úgy jelenleg a francia imperializmus a dunai konföderáció segítségével kíván a német köztársaság ellen egy szláv koalíciót kialakítani, s ebbe 10 millió ausztriai és szudétavidéki németet is belekényszeríteni. Az osztrák munkásosztály azonban — a német fejlődés balratolódásával egyenes arányban — az Anschluss mellett tör lándzsát, s ehhez segítséget remél kapni az antant-országok szocialista testvérpártjaitól is.¹⁵ Milyen volt e levelek visszhangja, s egyáltalán hogyan vélekedtek az antant-szocialisták az Anschluss gondolatáról?

Az antant országok szocialista pártvezetői 1919 februárjában Bernben találkoztak először a világháború befejezése óta. Összejövetelüknek egyik célja az volt, hogy kialakítsák közös álláspontjukat a megkötendő békeszerződésekkel szemben. A berni osztrák követ, báró Haupt, a konferenciára érkező személyiségekkel beható eszmecserét folytatott a német—osztrák egyesülés megítéléséről az antant-szocialisták oldalán. Benyomásairól — melyeket abban összegezett, hogy az angol és francia szocialisták inkább rokonszenvvel, mint elutasítóan viselkednek az Anschluss-gondolattal szemben — részletes jelentésben informálta Otto Bauert. *Ramsay Mac Donald*, későbbi angol miniszterelnök, a német—osztrák egyesülést a nemzeti önrendelkezési jog természetes következményének nevezte és kijelentette, hogy az európai béke és stabilitás érdekében feltétlenül akeptálni kell. Úgy vélekedett, hogy a hivatalos francia politika ellenállása nem legyőzhető, s hogy angol—amerikai részről mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy Németausztria legitim és demokratikus Anschluss-akarátát elfogadtassák. *Ethel Snowden*, a későbbi brit pénzügyminiszter felesége, hasonló szellemben nyilatkozott, sőt a II. Internacionálé közbelépésének szükségességéről beszélt, ha Ausztriát erőszakkal kívánják más megoldásra kényszeríteni. *Normann Angell*, ismert angol publicista kijelentette, hogy az angol közvélemény döntő többsége az Anschluss oldalán áll. *Albert Thomas*, a francia jobboldali

¹⁴ Haus-, Hof- und Staatsarchiv. Wien. Neues Politisches Archiv. Karton 261. (Otto Bauer Nachlass) 89—90. (a továbbiakban: HHSStA. NPA. K. 261.)

¹⁵ HHSStA. NPA. K. 261. 91—93. l.

szocialisták vezére, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal későbbi vezetője, sajnálkozását fejezte ki ugyan Németausztria Anschluss-törekvése felett, de még ebben az esetben sem szabad semmi olyat tenni — mondotta —, ami a nemzeti önrendelkezési jog elvének csorbítását jelentené. „Mindenesetre ne csodálkozzék Ausztria, ha a békeszerződések megkötése alkalmával egy fazékba dobják Németországgal”. *Pierre Renaudel*, a francia jobboldali szocialisták egy másik vezetője, bár nem titkolta ellenszenvét Németországgal szemben, a német—osztrák egyesülés tervéről szintén megértéssel nyilatkozott. *Jean Languet* éles szavakkal elítélte az olaszok és csehek igényeit a németlakta területekre, azokat a cinikus imperializmus megnyilatkozásának nevezte, s az Internacionálé kötelességének mondotta, hogy támogatta az Anschlussban testet öltő nemzeti önrendelkezési elvet.¹⁶

Az elmondottak szemléltetik, hogy Otto Bauer Anschluss-politikája 1919 elején az antant-országok befolyásos szocialista, szociáldemokrata köreinek támogatására számíthatott.

Az egyesülésben érdekelt partner, Németország egyes politikai körői más-más elképzeléseket fűztek az Anschlusshoz, de valamennyien egyetértettek abban, hogy a terv megvalósításában — a küszöbönálló béketárgyalásokra való tekintettel — csak óvatosan és fokozatosan lehet eljárni. A német imperialista körök véleményét Bülow kancellár 1916-ban úgy fogalmazta meg, „még ha ezt a háborút el is veszítenénk, Ausztria anektálásával megnyerhetnénk a partit”.¹⁷ A totális német katonai vereség után már világos volt, hogy Franciaország Ausztria anektálását nem tűrné el. A francia kormány úgy vélekedett, „amennyiben a háború vége Ausztria csatlakozása lenne, úgy Németország nem legyőzöttként, hanem győztesként kerülne ki a háborúból”.¹⁸ A német militarista-imperialista körök hatalmának átmeneti megrendülése Ausztria anektálásának nyílt követelését kényszerűen levette a napirendről, azonban a felszín alatt a német nagytőke minden lehetséges eszközzel erősítette az ausztriai Anschluss-mozgalmat. Privát német forrásokból bőven áradtak a szubvenciók az osztrák határon túlra, az Anschluss-hangulat erősítésére. Így pl. Innsbruckban német pénzen alapították az „Alpenland” c. napilapot, amelyik a tiroli Anschluss-propaganda egyik jelentős szócsöve lett.¹⁹ A német nehézipar — pl. Stinnes Steierországban — Ausztria súlyos gazdasági helyzetét kihasználva jelentős részvény-befolyásra tett szert, s ettől kezdve az Alpine Montangesellschaft az Anschluss érdekében folyó propaganda fontos centruma lett. Az előtérben azonban mind német, mind osztrák oldalon a szociáldemokraták mozogtak, bár itt is meg kell jegyezni, hogy a kezdeményezést szinte teljesen az osztrákoknak engedték át, hogy ezzel megfosszák a francia ellenpropagandát a leghatásosabb érvtől, hogy ti. a csatlakozási terv a német nagyhatalmi törekvések újjászületését fejezi ki. A müncheni osztrák főkonzul a bajor szociáldemokraták véleményéről azt írta: „A bajor szociáldemokrata párt szintén az Anschluss mellett áll, azonban Auer bajor belügyminiszter annak a nyomatékos kívánságának adott kifejezést, hogy erről a célról lehetőleg keveset beszéljenek, mert az csak ártana. A kérdés napirendre tűzése azzal a veszéllyel járna, hogy az antant a Rajna-balpartot Franciaországhoz esatolná, illetve Wilson és Lloyd George nem tudna kellő ellenállást kifejteni ezen francia kívánsággal szemben. A legjobb az lenne, ha az

¹⁶ *Otto Leichter*: Otto Bauer. Tragödie oder Triumph. 107—110. l.

¹⁷ *Schuschnigg*: Im Kampf gegen Hitler. 43. l.

¹⁸ *Ludo Moritz Hartmann*: Grossdeutsch oder Kleindeutsch. Wien. 1921. 25. l.

¹⁹ *Schuschnigg*: Im Kampf gegen Hitler. 50—51. l.

Anschluss-kérdést érdemben csak akkor érintenék, ha a német békeszerződés már elkészült.”²⁰ A bajor belügyminiszternek küldött üzenetében Otto Bauer hangsúlyozta: naivitás lenne feltételezni, hogy ha az Anschlusstról nem beszélnek, de azt ténylegesen akarják, ez elkerülné Franciaország figyelmét. Az Anschluss megvalósítását csakis a békeszerződések aláírása előtt lehet elképzelni, mert alig hihető, hogy utólag Franciaország beleegyeznék abba, hogy Európa térképén, melyet a békekongresszus röviddel előbb kirajzolt, bármilyen változtatást hajtsanak végre. „Ha most egyértelmű állásfoglalással kifejezzük akaratomkat — írta Bauer — az antant ezt nehezen tudná megakadályozni.”²¹ 1918 késő őszén az osztrák külpolitikát irányító Bauer ezzel a feltételezéssel látott hozzá az Anschluss diplomáciai előkészítéséhez.

A német—osztrák kapcsolatok fejlődése szempontjából kulcsfontosságú berlini követi állásra Otto Bauer Ludo Moritz Hartmann-t²² nevezte ki, akinek nagynémet emóciói és fékezhetetlen tettvágya azonban nagyon kevésbé párosult az objektív társadalmi és nemzetközi feltételek reális megítélésével. Német oldalon báró Brockdorff-Rantzau német külügyminiszter foglalkozott intenzíven az Anschluss előkészítésével, aki ugyan német—osztrák relációban igyekezett az egyesülés tervét felszínen tartani, de — Hartmann-nal ellentétben — Németország nyugati érdekei miatt tartózkodott bármilyen fait accompli teremtésétől.

1918 december végén már mutatkoztak olyan jelek, hogy Franciaország igyekezni fog az Anschlusst megakadályozni.²³ 1919. január 3-án Otto Bauer levelet intézett Ludo Hartmannhoz, amelyben a francia ellenállással és a várható ellenakciókkal számolva, leszögezte álláspontját az osztrák külpolitikában követendő alapelvekről.²⁴ A német—osztrák egyesülés körül kialakult viták — írta — viharos erejűekké növekedtek, melyekből megállapítható, hogy az osztrák polgárság egy része Anschluss-ellenes. A francia diplomácia az Anschluss megakadályozásán dolgozik, vagy ha ezt elérni nem tudja, úgy jogcímnak használná fel arra, hogy Nyugaton súlyos békefeltételeket kényszerítsen Németországra. Éppen ezért az Anschlusst nem lehet elintézett ténynek tekinteni, hanem más lehetőségekkel is számolni kell, pl. a dunai konföderáció tervével. „Egyedül helyes eljárásnak azt tartom, ha kifejezzük készségünket a dunai konföderáció létrehozását célzó tárgyalásokon való lojális közreműködésre, s csak ezek eredménytelensége után tartjuk fenn — mint utolsó lehetőséget — az Anschluss követelését. E magatartás révén 1. le tudjuk fegyverezni a csatlakozás ellenfeleit a határokon belül, 2. barátságosabb álláspontra tudjuk hangolni Franciaországot, engedményekre a szomszédos országokat, amire pillanatnyilag gazdasági okokból is égetően szükségünk van, 3. megnehezíti Franciaországnak, hogy az Anschluss-követelést a Rajna-balpart annexiójának alátámasztására használja ki, ugyanakkor Ausztria megjavítja tárgyalási pozícióit Dél-tirol és a Szudéta-vidék tekintetében.” A dunai konföderációt kivihetetlen célkitűzésnek tekintette,

²⁰ HHStA. NPA. K. 261. 139. l.

²¹ HHStA. NPA. K. 261. 141. l.

²² Ludo Moritz Hartmann (1856—1924) osztrák történész, Theodor Mommsen tanítványa, a nagynémet gondolkör politikai előharcosa. Apja, Moritz Hartmann, költő, 1848-ban a frankfurti parlament tagja, akinek a badeni felkelés után menekülnie kellett Németországból. L. Hartmann Bécsben élt, de egyetemi tanulmányait Berlinben folytatta. Számos könyvet írt az antik Róma és a középkori Olaszország történetéről. Szociáldemokrata, a bécsi Volksbildungswerk egyik megalapítója.

²³ 1918 decemberében Stéphan Pichon francia külügyminiszter félreérthetetlenül leszögezte Franciaország Anschluss-ellenes álláspontját.

²⁴ HHStA. NPA. K. 261. 102—105.

az erre vonatkozó tárgyalásokhoz sem fűzött semmiféle reményeket, sőt ezektől éppen ellenkező hatást várt. „Politikám nem azt célozza, hogy a dunai konföderációt a limine elvessem, hanem éppen tárgyalások útján ad abszurdummá tegyem, hogy azután a még egyedül lehetséges alternatívát, az Anschlusst, kisebb áldozatokkal érjem el, mint ez egyébként lehetséges volna.” Figyelmezteti Hartmant, ilyen módon esetleg hosszú ideig eldöntetlen marad, sor kerül-e a csatlakozásra, vagy sem, de az idő az Anschluss érdekében dolgozik. Időközben előfordulhat, hogy a csehek és szlovákok közötti látens ellentét a pillanatnyi béke felborulását eredményezi. Az azonnali Anschluss melletti kitartás Dél-tirol és a Szudétavidék végleges elvesztésével járna, amely a fekete-sárga reakciót erősítené meg. „Ezért kérem Önt — írta —, hogy berlini tevékenysége során — amely általánosságban teljesen megfelel intencióimnak — nagyobb mértékben helyezkedjék a várakozás álláspontjára. Ezeket a megfontolásokat közölje gróf Rantzauval is, annak hangsúlyozása mellett, hogy természetesen megingathatatlanul kitartok az Anschluss célkitűzése mellett. A német kormányt ne zavarja meg az a taktikai szükségből fakadó magatartás, hogy más alternatívákat nyitott lehetőségként kezelünk.” Végül közölte Hartmann-nal, hogy az elmondott okok miatt Németország területén nem kerülhet sor a február 16-ra tervezett össznémet választások kiírására.²⁵ Otto Bauer levele arról tanúskodik, hogy a novemberi optimista helyzetmegítéléssel ellentétben kezdte felismerni az Anschluss belső és külső akadályait, bár a célt illetően véleménye nem változott.

Ludo Hartmann 1919. január 7-én írott válaszlevelében²⁶ csalódását fejezte ki az össznémet választások elhalasztása miatt, egyidejűleg kétségét nyilvánította az Anschluss-politika, vagy dunai konföderáció alternatívájának helyességét illetően. „Nem hiszem — írta —, hogy a Dunakonföderáció létrehozását célzó tárgyalások leszerelnék az Anschluss ellenfeleit Ausztriában, az ilyen megbeszélések sokkal inkább annak beismerését jelentenék, hogy az Anschluss megvalósíthatatlan.” Azt is megfontolandónak nevezte, hogy a pillanatnyi gazdasági előnyök kedvéért háttérbe szabad-e szorítani az állam sorskérdését alkotó Anschluss-követelést. „A helyes politikának azt tartanám — vélte —, ha minél előbb fajt accomplit teremtenénk, s végre ebben a tekintetben tanulnánk a csehektől, lengyelektől, olaszoktól és délszlávoktól”. Az Anschluss-politika megvalósításának hosszútávú értelmezését — a küszöbönálló béketárgyalásokra való tekintettel — veszélyesnek nevezte, mert véleménye szerint az idő nem ezen koncepció javára dolgozik. Levelének végső konklúzióját így összegezte: „Amennyiben Ön gyakorlatilag szükségesnek véli, hogy eddigi politikánk fő vonalát áthelyezze, úgy természetesen személyemmel nem kívánok ennek útjába állni; s ha Ön úgy véli, ami elképzelhető, hogy az Anschluss melletti erőteljes személyes kiállásom miatt ennek a politikának akadályát jelenteném, továbbá az ellenem Svájcban és az antant-országokban folyó uszítás Önnek nehézségeket okozhatna, úgy természetesen kész vagyok posztomat másnak átadni.”

Január 13-án Otto Bauer válaszolt Hartmann-nak,²⁷ világosan kifejtve, hogy a Dunakonföderációt, illetve az Anschlusst nem tartja tényleges alternatíváknak. Míg a kormány — taktikai megfontolások miatt — kénytelen nyitva tartani a dunai konföderáció lehetőségét, addig a pártokat és a sajtót igyekszik

²⁵ Korábban felmerült az a terv, hogy az össznémet parlamenti választásokon már Ausztria is részt vegyen. A tervet az Antant tiltakozása miatt elejtették.

²⁶ HHStA. NPA. K. 261. 107—109.

²⁷ HHStA. NPA. K. 261. 111—114.

arra ösztönözni, hogy az Anschlusst követelve a konföderációs terveket határozottan elutasítsák. „A kormány egyszerűen kényszerbolyzet miatt sem térhet ki a konföderációs tárgyalások elől, ha ilyeneket az antant kívánatosnak tart. Más magatartás már csak belpolitikai okokból sem képzelhető el, de ezenkívül külpolitikailag teljesen kilátástalanná tenné Dél-tirol és a Szudéta-föld megmentésére folyamatban levő erőfeszítéseinket.” A várható nemzetközi fejleményekről azt írta: Németausztria minden valószínűség szerint önállóan fogja a békét aláírni, igyekeztén minél többet megmenteni a fenyegetett területekből. Az Anschluss-kérdés ebben a fázisban bizonyára nyitva marad, ahogyan az is valószínűnek tűnik, hogy a Szudéta-földet nem lehet majd megmenteni. Ezzel szemben elképzelhető — fogalmazta meg külpolitikai elképzeléseinek egyik sarkalatos, utóbb illúzióknak bizonyult feltételezését —, hogy Olaszországgal megállapodásra lehet jutni, s ezáltal Dél-tirolt meg lehet menteni Ausztria számára. Az átmeneti állapot azonban ezzel nem szűnik meg. A dunakonföderációs tárgyalások — a konkrét részletekben való elmélyüléssel egyenes arányban — sikertelenül fognak végződni. Európát szociális mozgalmak hullámai fogják végigsöpörni, melyek lényegesen meg fogják változtatni a hatalmi viszonyokat. (Csehszlovákiában várhatóan kiecleződik a csehek és szlovákok közötti ellentét, ami a szudétanémeteknek utat nyit majd a Németországhoz való csatlakozáshoz, vagy legalábbis a teljes nemzeti autonómia megvalósításához.) Mindezek révén Ausztria elérheti az Anschlusst anélkül, hogy olyan drága árat kelljen érte fizetnie, mint pillanatnyilag kellene. „Ezért az egyedül helyes politikának azt tartom, hogy a határon kívül és belül (Ausztriában és Németországban) erősítsük az Anschluss-akaratot, hivatalosan azonban, a kedvező pillanatra várva, dilatórikusan járjunk el. Levelében igyekezett lebeszélni Hartmann a lemondási szándékáról, kifejezve: „Instrukciónak kifejezetten egy célja volt, a birodalmi kormány számára világossá tenni: amennyiben én a dunai konföderációt célzó tárgyalásokat mint lehetséges megoldást állítom oda, vagy ha ilyen tárgyalásokban az antant kívánságára részt vennék, korántsem szándékozom az Anschlusst feladni, hanem éppen annak érdekében igyekszem az objektív előfeltételeket mind az itteni pszichológiában, mind pedig az antant belátása révén megteremteni.”

1919. január 25-én Otto Bauer figyelemreméltó elvi útmutatásokkal látta el Dr. Medinger hágai és báró Haupt berni osztrák követeket (az antant-országokkal még nem létesültek diplomáciai kapcsolatok) Ausztria belső helyzetét, a dunai konföderációs terveket, az osztrák—olasz viszonyt és az Anschluss-politikában követendő irányvonalat illetően.²⁸ Ausztria belső helyzetéről leszögezte, — nyomatékosan kérve ennek az antant-országokban történő propagálását —, hogy Németausztria alkotmányosan megválasztott kormánya a fokozódó bolsevizálódási folyamattal szemben csak akkor lesz képes sikeres ellenállást kifejteni, ha az antant és Amerika gondoskodik Ausztria élelmiszer- és ipari nyersanyag szükségletének kielégítéséről, ezáltal a tömeges munkanélküliség veszélyének elhárításáról. Ennek érdekében a legsürgősebben rendezni kellene a szomszédos országokkal a gazdasági és pénzügyi kapcsolatokat, mindenekelőtt az állami adósságok elosztását, valamint az önálló fizetési eszközökre való áttérés feltételeit. „Ez a legelső, amit Németausztria a Szövetséges Hatalmaktól követelni kénytelen... Nyomatékosan ki kell emelni, hogy Németausztria mindezideig mentes maradt a bolsevista tendenciáktól, s hogy ezek a tendenciák

²⁸ HHSStA. NPA. K. 261. 124—128.

a lényegesen nagyobb gazdasági problémák ellenére is sokkal gyengébbek, mint Németországban, Magyarországon, Lengyelországban, vagy Csehszlovákiában, s minden reményünk megvan arra, hogy a nyugalmat és rendet továbbra is fenn tudjuk tartani, feltételezve, hogy a gazdasági katasztrófát sikerülni fog elhárítani.” Utasította a követeket, hogy energikus propagandát fejtsenek ki a szudéta terület, Dél-tirol, valamint Karintia és Steiermark veszélyeztetett területeinek megtartása érdekében. Különösen hangsúlyozzák, hogy a szudéta-németeket soha sem fogja az autonómia, vagy különösen a csehszlovák állam kereteiben biztosított egyenjogúság kielégíteni. Ezért a Wilson által meghirdetett nemzeti örendelkezési jog alkalmazása alapján semleges ellenőrzés mellett lefolytatott népszavazást kell követelni.

Az Anschluss és dunai konföderáció kérdésében az alábbi irányvonalat határozta meg: Németausztria nem rendelkezik elegendő ipari bázissal ahhoz, hogy importhüveljeit (elsősorban gabonát és szén) ipari termékekkel tudja megfizetni. Ezért csak két járható út marad számára: Dunakonföderáció, vagy Anschluss. A dunai konföderáció megvalósítása előtt azonban nagy akadályok tornyosulnak. Az olaszok, lengyelek és délszlávok hallani sem akarnak róla. Az a feltételezés pedig, hogy a csehek éppen két történeti ellenfelükkel, az osztrákokkal és magyarokkal lépjenek föderációra, szintén nélkülöz minden reális alapot. De ezenkívül ilyen föderáció Ausztria számára sem lenne elfogadható, mert — ha történetesen a csehek ebbe a kombinációba belemennének is — csakis olyan alapon tennék, hogy a föderáció bástyát képezzen Németországgal szemben. Ausztriától viszont — mint németnyelvű országtól — nem lehet azt kívánni, hogy egy Németország ellen irányuló kombinációban résztvegyen. A Dunakonföderációnak az a variációja, hogy szuverén államok lépjenek szövetségre — szövetségi kormány és parlament nélkül —, gazdasági tekintetben soha sem alkotna életképes egységet, mert minden gazdasági törvényt egy tucat kormánynak kellene megszavaznia és egyeztetnie. A szuverenitás bármilyen csorbítását pedig — a zsenge nemzeti függetlenségükre féltékeny új államok — határozottan elutasítanák. Ezért számunkra nem marad más lehetőség — összegeztes Bauer —, mint az Anschluss. „Ennek ellenére — ha az Antant ezt óhajtja —, készek vagyunk ilyen tárgyalásokon résztvenni és ezeket lojális módon folytatni. Meggyőződésünk azonban, hogy ezektől semmiféle eredményt nem lehet remélni. Amit mi követelünk, nem más, mint jog arra, hogy alkotmányos szerveink maguk dönthesse- nek az Anschluss kérdésében.” Franciaországnak azzal kapcsolatos aggodalmát, hogy Németország területi növekedése Franciaország biztonságát gyengítené — írta Bauer —, olyan hatalmi-politikai gondolkodásmódnak kell nyilvánítani, amelyik a nemzetek népszövetségi együttműködésének korában elveszítette értelmét.

Az olasz—osztrák viszonyról szólva Bauer nyomtatékosan utasította a követeket az olasz diplomatákkal való kapcsolatok építésére, mert Bernből már értesüléseket szerzett az antant-hatalmak belső ellentéteiről. Ezeket kihasználva — írta Bauer — meg kell győzni az olaszokat az osztrák—olasz közeledés előnyéről, ami lehetővé tenné az olaszok számára, hogy mind Németországgal, mind Franciaországgal és Jugoszláviával szemben megőrizhessék szabad kezüket. Ennek azonban előfeltétele, hogy Olaszország lemondjon Dél-tirolról, amiért az osztrák kormány jelentős áldozatokra is kész. Így pl. hajlandó lenne átengedni Olaszországnak a Monarchia balkáni érdekeltségeit (keleti vasutak, cukorgyárak, bankok stb.), ezáltal Olaszország léphetne a Monarchia balkáni örökébe, melynek megszerzésére Franciaország — Jugoszlávia patrónusa címén — aspirál. Elkép-

zelhető lenne bizonyos kooperáció a karintiai határ megállapításában is, melyben közös érdek, hogy jugoszláv területeket ne iktassanak a két ország közé.

Otto Bauer felsorolt érveinek megítélésében figyelembe kell venni, hogy azokat az antant vezető köreinek szánta, olyan régi osztrák diplomaták közvetítésével, akik a szociáldemokrata Anschluss-törekvésekhez fűzött demokratikus politikai elgondolásokkal szemben ellenségesen viselkedtek. Fenntartásaikat nem is titkolták. Báró Haupt, berni osztrák követ, 1919. február 6-án írott jelentésében²⁹ az angol és amerikai diplomáciai körök felfogására hivatkozva elhamarkodottnak nevezte a német Nemzetgyűlés arról szóló határozatát, hogy Ausztriát a német szövetségi köztársaság tagállamának tekinti és örömmel várja az osztrák parlament hasonló döntését.³⁰ Amerika és Anglia — írja a követ — a francia közvélemény felháborodása miatt csak akkor lesz hajlandó az Anschlusst elfogadni, ha az osztrák probléma megoldásának más útjai minden kétséget kizáró módon már járhatatlannokká váltak. Ezideig azonban Ausztria és az utóállamok között kísérlet sem történt a dunai konföderáció előkészítésére. Az osztrák kormány politikája, hogy ti. bármikor kész ilyen tárgyalásokban résztvenni, bár azokat eleve kilátástalannak, ezért fölösleges időpocsékolásnak véli, kifejezetten ügyetlen politika, mert alkalmat nyújt Csehszlovákiának és Jugoszláviának arra, hogy a sikertelenség ódiúmát Ausztriára hárítsák, mondván, hogy az osztrák kormány az Anschlusstól eltérő megoldási módokkal szemben eleve elutasító és szkeptikus álláspontot képvisel. A követ azt javasolta Bauernak, hogy az osztrák parlament Anschluss-határozata előtt — esetleg az antant-országok képviselőinek elnöksége alatt — kezdeményezzen komoly tárgyalásokat az utóállamok kormányaival. „Könnyű előre látni, hogy a jelenlegi imperialista túledzésben a csehek és délszlávok mind a területi követelések, mind pedig a dunai konföderációban betöltendő szerepük tekintetében oly mértékben túlzott igényekkel fognak előállni, hogy ezáltal megbizonyosodik majd a konföderációs tervek gyakorlati megvalósításának lehetetlensége.” Csakis ilyen előzmények után lehetne reálisan számolni Anglia és Amerika támogatására az egyetlen megoldásnak kínálkozó Anschluss érdekében.

A követ aggodalmait teljesen megalapozottak voltak. Február 11-én az Agence Centrale közzétette Masaryk csehszlovák elnök nyilatkozatát a Dunakonföderáció tervéről: „A dunai konföderáció előfeltétele a régi Ausztria igazságos likvidálása. Ennek során meg fog mutatkozni, hogy egyes csoportok milyen mértékben tanúsítanak bizalmat és jóakaratot egymással szemben. A régi Ausztria felszámolásával összefüggő valamennyi kérdés igazságos megoldása teremtheti meg a bázist a konföderáció létrehozását célzó tárgyalások számára.” A hírügynökség az elhangzott nyilatkozathoz fűzött magyarázatában kijelentette, hogy alaptalanok azok a német állítások, miszerint a volt Monarchia szláv népei hallani sem akarnak a dunai konföderáció létrehozásáról.

Otto Bauer február 13-án válaszolt a berni osztrák követnek,³¹ utasítva őt, hogy az antant-országok képviselőivel folytatott tárgyalásai során azzal argumentáljon, hogy Németausztria kormánya — közvetítő személyek útján —

²⁹ HHStA. NPA K. 261. 148—149.

³⁰ A német alkotmányozó Nemzetgyűlés 1919. február 6-i weimari ülésén Philipp Scheidemann kancellár — a képviselők egyhangú helyeslése mellett — kijelentette: „Reméljük, közeledik az óra, amikor osztrák testvéreink elfoglalhatják helyüket a nagy német népközösségben.” A weimári Nemzetgyűlés javasolta, hogy az ideiglenes alkotmányban Ausztriát a Birodalom részének nyilvánítsák.

³¹ HHStA. NPA. K. 261. 144.

több kísérletet tett már Prágában a gazdasági közeledés érdekében. E kísérleteket azonban sorra visszautasították. Ez történt legutóbb az önálló pénz megteremtésével is. Ausztria minden lehetséges alkalommal figyelmeztette az antant-hatalmakat, hogy a csehszlovákok és jugoszlávok egyoldalú áttérése az önálló fizetési eszközre Ausztriát is arra kényszerítheti, hogy Márka-alapra helyezkedjék. Időközben Csehszlovákia és Jugoszlávia bevezették az önálló fizetési eszközüket, azáltal — írta Bauer — minden dunai konföderációs terv alól kihúzták a talajt. Ezért a jelenlegi helyzetben bármilyen — akár az antant elnöksége alatt folyó — konferencia céltalan lenne, mert az utódállamokat már nem tudná az életbeléptetett intézkedések visszavonására kényszeríteni, sőt azzal a veszéllyel járna, hogy késleltetné a szükséges gazdasági ellenrendszabályok keresztülvitelét. Ezek ugyanis a távirat elküldésének időpontjában már küszöbön álltak.

1919. február 27-én Otto Bauer Berlinbe utazott, majd március 2-án Brockdorff-Rantzau német külügyminiszterrel együtt jegyzőkönyvet írtak alá, amelyben leszögezték álláspontjukat az előkészítendő Anschluss gazdasági és közigazgatási feltételeiről.³² A megállapodást a német külügyminiszter határozott kívánságára titokban akarták tartani, azonban annak részletei rövid idő múltán az antant tudomására jutottak. Érdeemes a jegyzőkönyv tömör tartalmával megismerkedni, mert jellemző képet nyújt az egyesülés elképzelt útjáról.

Az I. szakasz az „államjogi és politikai megállapodásokat” tartalmazta. Leszögezte, hogy mindkét kormány fokozott erőfeszítéseket tesz az egyesülés érdekében, amelyet a két ország államszerződés formájában fog szentesíteni; az egyesülés jogi feltételeit biztosító törvények kidolgozásában már Németausztria parlamenti képviselői is részt vesznek; Németausztria önálló tagállamként lép be a Birodalomba, fenntartva azt a jogát, hogy a Szentszékkal, valamint — a gazdasági és politikai átmenet időszakában — a volt Osztrák-Magyar Monarchia utódállamaival önálló külképviseleti viszonyban maradjon; az állam és az egyház, valamint az iskolák és egyházak viszonyát szabályozó törvényeket Ausztria önállóan hozza meg; Ausztria elvileg hozzájárul a birodalmi hadsereg és vasút létrehozásához, azonban külön törvényekkel kívánja szabályozni a vasutak osztrák személyzetének, valamint az osztrák haderő-kontingens tisztikarának helyzetét; hasonlóképp külön rendelkezést igényel az osztrák posta- és táviratigazgatás, valamint a vámhatóságok jogainak kérdése, végül rendezendő lenne a birodalmi — esetleg gyarmati — közigazgatásban működő osztrák tisztviselők részvételének aránya.

A II. szakasz a megkötendő „kereskedelempolitikai megállapodásokat” foglalta össze: Németausztria a birodalomban érvényes vámtörvények alapján csatlakozik Németországhoz, azonban külön megállapodásokkal kell szabályozni a vámtarifák esetleg szükséges változtatását; bizonyos osztrák — főleg ipari — késztermékek védelmére átmenetileg közbeeső vámokat kell megállapítani; a gazdasági átmenet időszakában Ausztria megőrzi a jogát arra, hogy a Monarchia utódállamaival önálló kereskedelmi szerződéseket köthessen; Németausztria a csatlakozás után közellátási cikkek és ipari nyersanyagok tekintetében ugyanolyan kezelésben részesül, mint a Birodalom más tagállamai.

A III. szakasz a „közlekedési megállapodásokat” rögzítette: a két kormány egyetért abban, hogy a Felsőduna Regensburg—Bécs szakaszát kiépítik, s azt csatornákkal a Rajnával összekötik; amennyiben megépül az Odera—Duna csatorna, úgy azt Béccsel is összekötik; a két kormány egységes intézkedéseket

³² HHSStA. NPA. K. 261. 253—258.

tesz a rajnai és elbai folyami hajózás feltételeinek szabályozására; törekedni fognak a belső hajózási társaságok közötti együttműködés elmélyítésére; szakbizottságok megvizsgálják a vasutak tarifarendszerének és technikai berendezésének egységesítésére teendő intézkedéseket.

A IV. szakasz a „pénzügyi kérdéseket” tárgyalta: kinyilvánította a felek szándékát, hogy Németausztria csatlakozása pillanatában megteremtik a fizetési eszközök teljes közösségét; addig is a Birodalom támogatni kívánja az osztrák koronát, s ennek érdekében kölesönt folyósít az osztrák kormánynak, melynek mértékéről és feltételeiről külön megállapodásokat kötnek.

Az V. szakasz „az állami pénzügyekről” szólt, leszögezvén ebben az adó-kivetés, állami monopóliumok, államadósságok és háborús jóvátétel közös rendezésének szükségességét. A háborús jóvátétel kérdésében olyan javaslatot tesz, hogy ezt a terhet elkülönítve viseljék.

A jegyzőkönyv VI. szakasza „Bécs státuszát” állapítja meg: a felek egyetértésüket fejezik ki, hogy Bécs a Birodalom második fővárosának jogait élvezze, pl. az államelnök az év meghatározott részét Bécsben töltsse; a Birodalmi Gyűlés évente egy ülészakra Bécsben gyűlik össze; a Birodalom közhivatalai, nyilvános-jogi intézményei, érdekképviselői vagy kulturális szervei közül többet Bécsbe telepítenek át.

Végül a jegyzőkönyv leszögezi, hogy az egyesülés érdekében szakbizottságokat kell életrehozni, s ezek haladéktalanul működésbe kell lépjenek.

A német—osztrák titkos megállapodás a felek kölesönös engedményei alapján jött létre. Az Anschluss kedvezőtlen gazdasági következményeitől aggódó osztrák ipari tőke megnyugtatósa érdekében Otto Bauer ragaszkodott az osztrák ipari készítmények közbeeső vámokkal történő védelméhez, a hagyományos keleti piacok további biztosítása vezette, amikor fenntartotta Ausztria jogát a volt utódállamokkal való kereskedelmi szerződések megkötésére. A katolikus-konzervatív rétegeknek a protestáns túlsúly miatti félelmét leszereplendő, őrizte meg Ausztria szabad kezét az állam és egyház viszonyát szabályozó önálló törvényalkotásra és a Vatikánnal való diplomáciai kapcsolatok fenntartására. Nem sikerült viszont elérnie a fizetési eszközök unióját, melyet pedig már az államjogi egyesülés előtt keresztül szeretett volna vinni. A tárgyalások folyamán úgy érvelt, hogy a fizetési eszközök egyesítése lenne a leghatásosabb csapás a dunai konföderáció tervére. Innen már nem lenne visszaút. „Szeretném az antant-hatalmakat befejezett tények elé állítani. Ha azonban Ausztria most államjogilag egyesül Németországgal, úgy ki van szolgáltatva az Antant bosszújának. Ezért államjogilag nem lehet kész helyzetet teremteni. Egészen más a fizetési eszközök egyesítése. Ez ellen az antant semmit sem tehet, hiszen elismerte, hogy az utódállamok ugyanezt teszik. Ezenkívül nehéz lenne pénzügyi intézkedéseket politikai eszközökkel megtorolni. Olyan gazdasági helyzetet kell teremtenünk, melynek politikai konzekvenciája az Anschluss lenne.” A német nagytőke azonban — kétes kimenetelű — politikai vállalkozások kedvéért nem hajlott olyan áldozatra, hogy Ausztriát német segítséggel gazdaságilag átvezesse a krízisen. A tárgyalásokon a Német Birodalmi Bank elnöke, Havenstein, kategorikusan leszögezte, hogy a fizetési eszközök unióját csakis a teljes gazdasági közösség alapján tudja elképzelni. Ezzel szemben hiábavalónak bizonyult Otto Bauer érvelése, miszerint „az a gondolat, hogy Németország áldozatot vállal értünk, a régi időkbeli származó előítélet. Mert ha arra az álláspontra helyezkedünk, hogy valamennyien Németország részei vagyunk, az értünk hozott áldozat nem más, mint az egész Németországgért vállalt áldozat.” A német nagy-

tőkés-konzervatív körök véleményét azonban báró Wedel, bécsi német követ fejezte ki, aki azt írta: „Természetesen Anschluss-barátok kell maradjunk, már csak azért is, mert szem előtt kell tartanunk a Kelettel való összeköttetések rendkívül nagy nemzeti jelentőségét, azonban nem szabad magunkat illúziókba ringatni. Az Anschluss végrehajtása esetén, ami az én szememben nagyon is kérdéses, egy esődbement, kiszipolyozott, kaotikus állapotban levő országot kapunk örökségbe.”³³ Érthető, ha a német nagytőke teljes biztonságra törekedve előbb az államjogi és teljes gazdasági egyesülés nemzetközi biztosítékait kívánta megteremteni, s csak azután lett volna hajlandó tárgyalni a fizetési eszközök uniójáról.

A tárgyalások végeztével Ludo Hartmann éles bírálatban részesítette Otto Bauer tárgyalási vonalvezetését.³⁴ A pénzügyi unió követelése — írta — megbukott a német pénzügyi szakértők „reszort-aggodalmain”. Helyesebb lett volna a teljes államjogi egységet proklamálni, melynek keretében a pénzügyi problémák automatikusan megoldódtak volna. Az Antant retorzióitól való félelem — Hartmann szerint osztrák oldalon erősebben, mint a németek oldalán — vezetett azon várakozó álláspont kialakulásához, hogy a politikai egyesülés kinyilvánítását kedvezőbb pillanatra kell halasztani. A várakozás azonban — vélte Hartmann — többet árthat az Anschluss érdekeinek, mint egy gyors fait accompli megteremtése, mert időt enged Franciaországnak az ellenakciók sorozatára.

Hartmann követnek válaszolva³⁵ 1919. március 21-én Otto Bauer leszögezte, hogy Anschluss-politikájában semmiféle változás nem fog bekövetkezni. Az egyesülés követelése — melynek alapját a párt akcióprogramja és a koalíciót alkotó pártok határozata képezi — továbbra is a kormánypolitika tengelyét fogja jelenteni. A kormány azonban kénytelen számolni az antanthatalmaktól való függőségével. Élelmiszerszállításai nélkül Németország néhány napon belül éhezésre lenne ítélve. Ezért képtelen az antantot befejezett tények elé állítani. Nem tehet mást, mint kitart az önrendelkezés jogának követelése mellett, remélve, hogy Amerika és Anglia nem fognak szembehelyezkedni az önmaguk által proklamált elvek érvényesítésével.

Eközben az osztrák és német külügyminisztériumban naponta folytak a tárgyalások az Anschluss jogi-közigazgatási és gazdasági feltételeinek előkészítéséről.

Az osztrák parlament március 12-i ülésén ugyan — néhány ellenszavazattal — jóváhagyta a berlini megállapodásokat és újra megerősítette Ausztria esatlakozási szándékát, az osztrák és német közvéleményben növekedtek a fenntartások az egyesüléssel szemben. Mind a polgári, mind a munkástömegek körében. Az osztrák munkásság hangulatváltozásáról maga Otto Bauer állapította meg, hogy „kezdetben a burzsoázia félt és nem akart Liebksnecht Németországához esatlakozni. Most azonban sok munkás vélekedik úgy, hogy »nem akarunk Noske Németországával egyesülni.«” Ezzel a véleménnyel vitatkozva Otto Bauer kimondja azt az elvet, amelyik Anschluss-politikájának tragikus tévedéséhez adja meg a kulcsot: „Az állami hovatartozás ügye évtizedek, sőt évszázadok problémája, melyet nem lehet egy pillanatnyi politikai helyzettől függővé

³³ *Otto Leichter*: i. m. 117. l.

³⁴ HHSStA. NPA. K. 261. 261—263.

³⁵ HHSStA. NPA. K. 261. 335—336.

tenni.”³⁶ Ez a megállapítás — amelyik egyébként végig kísérte Bauer egész későbbi pályafutását — diametrális ellentétben állt 1918 októberi felfogásával, amikor is a csatlakozás előfeltételének éppen a német progresszió győzelmét tekintette. Tőle származott az a jelszó, amelyik a munkásság leghaladóbb rétegét lelkesítette az Anschluss érdekében: „csatlakozás Németországhoz, csatlakozás a szocializmushoz!” Bár a német demokrácia belső erőviszonyainak alakulása 1919 tavaszán — Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolása után — illuzórikussá tette ezt a jelszót, Otto Bauer képtelen volt az új helyzet tanulságait az anchlusspolitikára nézve levonni. Főleg három ok miatt: változatlanul hitt abban, hogy a német szociáldemokrácia képes lesz Németország fejlődését a következetes demokrácia irányába terelni, és visszaszorítani a monopoltőke és militarizmus befolyását; szenvedélyes ellenszenvvel viseltetett a konzervatív-ellenforradalmi francia és a gyarmati uralomra felépült angol politika közép-európai rendezési terveivel szemben; végül attól félt, hogy az Anschluss elvetésével az osztrák belpolitikában a monarchista-konzervatív erők jutnak felszínre, melyek a „dunai konföderációs tervekkel” a Habsburg-házat, vagy legalábbis közép-európai tőkés befolyásukat kísérlék meg visszaállítani.³⁷ Fél évszázad távlatából sem állíthatjuk, hogy Otto Bauer aggodalmi alaptalanok voltak, hiszen 1919 tavaszán úgy álltak a frontok, hogy a szociáldemokrácia képviselte az Anschlusst és a konzervatív keresztényszocialista irányzat helyezkedett azzal szembe. Nem valamiféle „osztrák nemzeti öntudat” bázisáról — ahogyan ezt utólagos történeti öngazolásul a polgári történetírás beállítja —, hanem jól felfogott osztály- és gazdasági érdekek mérlegelése alapján. A keresztényszocialista sajtó, élén a Reichspost-tal, az európai progresszió előretörésétől megriadt osztrák polgárságot a forradalmi veszélyektől terhes Németországtól óvta. A Svájból áramló emigráns-monarchista propaganda bécsi szöcsövei — természetesen burkoltan — az Anschlusst a remélt Habsburg-restauráció végleges meghiúsítására alkalmas lépésnek tekintették. Ezekhez járultak a tőkés gazdasági érdekek: az Anschluss az utódállamokban elhelyezett bank- és ipari tőke azonnali kisajátítását eredményezte volna, ezenkívül a német-osztrák egyesülés kedvezőtlenebb békefeltételeket, gazdasági szankeciókat stb. vont volna maga után. Mindezek következtében a polgári körök Anschluss-ellenessége abban az arányban növekedett és lépett egyre nyitabban előtérbe, amilyen mértékben az osztrák szociáldemokrácia belpolitikai súlya esökkenni kezdett, s amilyen mértékben nyilvánvaló lett, hogy csakis az Anschluss-ellenes politika számíthat a győztes antant támogatására.

Az Anschluss nemzetközi feltételei ugyanis 1918 novemberétől az osztrák béke delegáció st. germaini tárgyalásainak kezdetéig, tehát 1919 májusáig nem voltak egyértelműen tisztázottak. A győztesek között határozott véleményeltérés mutatkozott abban, vajon a nemzeti önrendelkezés elve a német-osztrák csatlakozásra is vonatkoztatható-e. Míg az amerikai és angol béke delegáció — főleg gazdasági megfontolások miatt — az Anschluss elfogadására hajlott, Franciaország a legélesebben szembehelyezkedett azzal. Clemenceau 1919. március 27-én Ausztriáról beszélve kijelentette: „Csak azt követeljük tőletek, hogy függetlenek maradjatok; azt tehetitek függetlenségtekkel, amit akartok, azonban nem léphetek be újra egy német blokkba és nem vehettek részt egy revansháborúban Németország oldalán.”³⁸ A francia propaganda

³⁶ Otto Bauer: Die österreichische Revolution. 6. l.

³⁷ Otto Leichter: i. m. 139—140. l.

³⁸ Stadler: i. m. 88. l.

céltudatosan igyekezett Bécsben olyan benyomást kelteni, hogy az Anschlussról való lemondás esetén Ausztria számíthat Déltirol, Délkarintia és Alsósteiermark, továbbá a Szudétavidék megtartására, ezenkívül gazdaságilag is kedvezőbb békefeltételeket remélhet.³⁹

A párizsi békekonferencián a francia álláspont felülkerekedéséhez nagyban hozzájárult Olaszország, Csehszlovákia és Jugoszlávia Anschluss-ellenes érdeklődése. Olaszország és Ausztria jövő kapcsolatait illetően Otto Bauer komolyan hitt abban, hogy az olaszok hajlandók lesznek Déltirol — jelentős német kisebbséggel bíró területének — meghódításáról lemondani, hiszen a Monarchia összeomlásával megváltozott a Brenner-határ stratégiai jelentősége.⁴⁰ Olaszország azonban hajthatatlanul számonkérte szövetségesein az 1915-ös ígéretek betartását, ami egyrészt azzal a következménnyel járt, hogy — francia támogatásra számítva Anglia és Amerika ellen — kénytelen volt az Anschluss-tilalom kimondásában Franciaország mellé állni (noha a jugoszláviai határok megállapításában és a közép-európai befolyás tekintetében éles ellentétek választották el Franciaországtól), másrésztől Déltirol zavartalan birtoklása miatt nem állhatott érdekében, hogy északon a gyenge és kiszolgáltatott Ausztria helyett az egységes német birodalommal kerüljön szembe.

Csehszlovákia és Jugoszlávia egyértelműen és fenntartás nélkül támogatták Franciaország erőfeszítését az Anschluss ellen. Amikor Lloyd George javaslatára a békekonferencia véleményt kért ezen országok kormányaitól „Németausztria” elnevezésére vonatkozóan, „mind a jugoszlávok, mind a csehszlovákok a legelősebben elutasították ezt az elnevezést; az első azért, mert ez úgy hangzott volna, mintha az osztrák hercegségen kívül még egy másik Ausztria is léteznék; az utóbbi pedig attól való félelmében, hogy Ausztria és Németország közösségének bármilyen hangoztatása meguhezítené saját országában a német elemekkel való együttélést”.⁴¹

A párizsi békekonferencián Wilson és Clemenceau között meglehetősen nagy véleményeltérés mutatkozott az Anschluss megítélésében. Wilson kijelentette: „Ami Ausztriát illeti, aggályaim vannak a nemzeti önrendelkezési jog korlátozása tekintetében. Itt most nem a németekre, hanem az osztrákokra gondolok. Megtilthatunk egy annektálást, azonban nem tilthatjuk meg egy országnak, hogy egyesüljön egy másik országgal, ha akar... Hajlok arra, hogy az osztrákokkal szemben barátságosabb álláspontot foglaljunk el.”⁴² Elkeseredett és hosszas viták után végül is kompromisszumos megoldás jött létre, amelyik formailag eleget tett ugyan Wilsonnak a nemzeti önrendelkezési jog tiszteletben tartásáról hangoztatott nézeteinek, ugyanakkor — Clemenceau kívánságainak is megfelelően — gyakorlatilag kizárta az Anschluss lehetőségét. A német békeszerződés 80. szakaszára vonatkozó közös javaslat ugyanis úgy hangzott, hogy „Németország elismeri Ausztria függetlenségét és annak megváltoztathatatlanságát, eltekintve attól az esettől, ha a Népszövetség Tanácsa hozzájárul annak megváltoztatásához”. Az ellentétes vélemények közé aranyhidat építve nem

³⁹ *Otto Bauer*: Die österreichische Revolution. 162. l.

⁴⁰ Az 1915-ös titkos londoni paktum többek között a Brenner-határt helyezte kilátásba az olasz hadbalépés jutalmaként. Az olaszok akkor azzal érveltek, hogy „Velencét csak a Brenner-nél lehet védelmezni a Monarchia ellen”. A párizsi béketárgyalásokon az angolok és amerikaiak mérsékelni akarták az olaszok déltiroli igényeit, de végül is — csereobjektumként — az olaszok délszláv irányban tanúsított engedményeiért helyet adtak az olasz követelésnek.

⁴¹ *Stadler*: i. m. 71. l.

⁴² *Stadler*: i. m. 91. l.

mondták tehát ki az Anschluss egyértelmű tilalmát, ugyanakkor az abban való döntés jogát egy olyan testület egyhangú határozatára ruházták, amelyikben Franciaország döntő befolyást élvezett. Julius Braunthal, Tardieu-nek, a békekonzferencia területi bizottsága elnökének a francia parlament 1920. július 25-i ülésén elhangzott beszédére hivatkozva azt állítja, hogy Clemenceau még ehhez a javaslatához is csak úgy tudta megszerezni Anglia beleegyezését, hogy francia tulajdonban levő perzsiai olajforrásokat ajándékozott Angliának.⁴³

A német békedelegáció 1919. május 2-án kapta kézbe a békeszerződés előzetes szövegét, amelyik már az Anschluss-tilalmat is tartalmazta. A kulisszák mögött most megkezdődött a győztesek közötti kötélhúzás Ausztria jövőjéről. Az osztrák békedelegációt vezető Renner államkancellár 1919. május 18-án Saint-Germainból küldött távirata szerint „az Anschlusst megtiltják számunkra. A Dunkakonföderáció ellen, amelyre a csehek hajlandók lennének, az olaszok heves harcot folytatnak. Tervet kívánnak tőlem arra az esetre, ha sem az Anschluss, sem pedig a dunai konföderáció nem jönne létre. Olaszország kész lenne velünk szoros gazdasági kapcsolatokra lépni. Azt válaszoltam, hogy Déltirol annexiója mellett ez nem képzelhető el.”⁴⁴

A békekonzferencián kialakult erőviszonyok miatt az Anschluss-ellenes erők most már frontális támadásba lendültek Ottó Bauer külpolitikájával szemben. Május 24-én Bauer így informálta Hartmannt: „A »Reichspost« és más Anschluss-ellenes lapok tegnap nagy lármát csaptak amiatt, hogy német-osztrák tisztviselők Berlinben tárgyalnak. A jelenlegi pillanatban az Anschluss-tárgyalások folytatása az antant provokálása lenne és kilátásaink rontása a béketárgyalásokon”. Saját véleményeként hozzáfűzi, hogy ő maga is szükségtelennek látja az osztrák delegáció kiküldését a weimári alkotmány-előkészítő bizottság ülésére. Miután az „azonnali Anschluss elérhetetlen — írta, — erő kifejtésünket arra kell összpontosítani, hogy elkerüljük a Dunakonföderációba való belekényszerítés veszélyét és megőrizzük szabad kezünket egy későbbi időpontra”.⁴⁵

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása, majd jelentős katonai sikerei nem maradtak hatástalanok Ausztria helyzetének megítélésére sem. Az antant hangadó köreiből erősödött a meggyőződés, hogy Ausztria balratolódásának elhárítása érdekében mind gazdaságilag mind pedig a békefeltételek tekintetében enyhíteniük kell eredeti elképzeléseiket. A bécsi antant katonai misszió angol képviselője, Cuninghame, május 27-én arról beszélt Otto Bauernak, hogy „a magyarok Miskolc melletti győzelme érzékeny csapást jelent az antant számára, s katonai ellenrendszabályokra fogja kényszeríteni. Az antant abban a reményben halasztotta el eddig az akciót, hogy a tanácskormány magától összeomlik. Ha ez nem történik meg, az antantnak erőszakosan be kell avatkoznia, miután nem akar a tanácskormánnyal béketárgyalásokat folytatni. Az akció nem osztrák területen keresztül fog történni, azonban lehetséges, hogy az antant megbízást ad Ausztriának Nyugatmagyarország megszállására.”⁴⁶ Cuninghame közlése rendkívül figyelemreméltó adalékot szolgáltat a burgenlandi probléma történeti eredetére, s különösen érdekessé teszi az a körülmény, hogy — bár az osztrák békedelegációnak 1919. június 2-án átadott első békeszerződési

⁴³ Julius Braunthal: *The Tragedy of Austria*. London. 1948. 39. l.

⁴⁴ HHSStA. NPA. K. 261. 509.

⁴⁵ HHSStA. NPA. K. 261. 384.

⁴⁶ HHSStA. NPA. K. 261. 533—534.

szövegjavaslatban még szó sem esett Burgenland átadásáról — a következő hetekben feltűnően gyors változás következett be. A július 20-án átnyújtott második szövegjavaslatban Nyugatmagyarországot már Ausztriának ítélik. Otto Bauer erről a nem várt ajándékról megállapítja: „A bolsevizmus elleni helyzetünket akarták megerősíteni, amikor az Északon és Délen elszorított nagy veszteségekért Keleten, a bolsevista Magyarország rovására helyeztek kilátásba kárpótlást.”⁴⁷ De nemesak ebben az irányban. Az új szövegjavaslat — a korábbival ellentétben — már elfogadta a népszavazás követelését Délkarintia vitatott területein, továbbá gazdasági- és pénzügyi tekintetben is jelentős könnyítéseket helyezett kilátásba Ausztriának. Az engedmények kétségtelenül azt célozták, hogy Ausztrián belül a francia-barát és Anschluss-ellenes politikai irányzatokat erősítsék.

Az egyesülés végrehajtásának Otto Bauer-féle koncepciójában 1919 június-júliusban lényeges változás következett be, amennyiben az államjogi egyesülés előtt népszavazást tervezett, melynek eredményét a Népszövetséggel kívánta szentesíteni, de elvileg változatlanul vallotta azt a meggyőződést, hogy az Anschluss marad Ausztria egyedüli útja. Ludo Hartmann beszámol egy 1919. július 5-én lezajlott megbeszélésről, amelyet Gustav Bauer kancellárral, Hermann Müller külügyminiszterrel, Dr Eduard David belügyminiszterrel, Fehrenbach-al, a Reichstag elnökével, Schiffer porosz miniszterrel és Matthias Erzberger pénzügyminiszterrel folytatott. A résztvevők egyetértettek abban, hogy az erőket a népszavazásra kell koncentrálni. Egyidejűleg folytatni a bizottságok tárgyalásait a pénzügyi és gazdasági egyesülés előfeltételeinek megteremtése érdekében. Erzberger megjegyezte, hogy „néhány száz millió márka nem játszhat szerepet”. A terv végrehajtását sürgetni kell, mielőtt az antant gazdaságilag nem szilárdult meg, illetve Ausztriát még nem kényszerítették bele egy más kombinációba.⁴⁸

Otto Bauer 1919. július 8-án Hartmann-nak válaszolva ábrázolja — most már hosszú távú — Anschluss-politikája programját: A saint-germaini békeszerződés aláírásáig hivatalosan a lehetőséghez képest egyáltalán nem szabad az Anchlussról beszélni. „Örülnék, ha az antant nem kényszerítene beszélni, mert ez csak ártana. Hogy milyen lesz a helyzet a békeszerződés után, az majd az akkori politikai és gazdasági szituációtól függ. Bízom azonban abban, hogy rövidesen a békeszerződések után újra elkezdhetjük a tárgyalásokat.” Amennyiben a formális Anschluss megvalósítása akadályokba ütköznék — írta Bauer —, úgy átmeneti állapotot kellene közbeiktatni, olyan formában, hogy Ausztria és Németország „Német-Szövetséget” alkotva a közösségnek olyan szoros kötelekeit teremtené meg, amilyeneket a nemzetközi helyzet egyáltalán lehetővé tesz. Az antant részéről még eltűrt kapcsolatokat olyan mélységig lehetne fejleszteni, hogy azután néhány éven belül megvalósítható lenne a teljes államjogi egység. Ennek azonban nélkülözhetetlen feltétele, hogy Németország gondoskodjék Ausztria élelmezéséről, nyersanyagszükségletéről, valamint a szilárd fizetési eszköz megteremtéséhez kölcsönök előteremtéséről.⁴⁹

Ludo Hartmann és a német kormánykörök (főleg Erzberger és Fehrenbach), a nemzetközi és belpolitikai feltételeket alaposan félreismerve, Otto Bauer elgondolásainál sokkal gyorsabb ütemet akartak diktálni. Az egyesülés előkészí-

⁴⁷ *Otto Bauer: Die österreichische Revolution.* 168. l.

⁴⁸ HHSIA. NPA. K. 261. 390—392.

⁴⁹ HHSIA. NPA. K. 261. 394.

tésére hivatott akcióbizottság megválasztása alkalmával Fehrenbach kifejtette, hogy elérkezett az időpont az Anschluss közeli végrehajtására. A békeszerződés nem jelent abszolút akadályt, miután az osztrák pártok kitartanak az Anschluss-követelés mellett. Felszólalásában Hartmann követ megerősítette ezt a tévhitet. Elmondta, hogy Németausztria politikájának bázisa változatlanul az Anschluss-gondolat maradt, s ha a következő hetekben a béketárgyalások miatt nem is tanácsos arról beszélni, körülbelül 6 hét múlva elérkezik a kedvező lélektani pillanat az akció megindítására. A számottevő három osztrák párt teljesen egyetért az Anschluss követelésében, Németausztria gazdasági életképtelenségében, s abban is, hogy a dunai konföderáció a távolabbi jövőben sem jelentene megoldást. A követ úgy ítélte meg a helyzetet, hogy közvetlenül a béke aláírása után sor kerülhetne a népszavazásra, melynek várható eredménye nem kétséges, hiszen a lakosság 90%-a már most Anschluss-barát.⁵⁰

Otto Bauer július 15-én írott levelében önámításnak és a német politikusok félrevezetésének nevezte Hartmann követ optimista helyzetmegítélését. Aki az ausztriai helyzetet ismeri — szögezte le Bauer —, nem állíthatja, hogy a parlamentben képviselt három párt egységes álláspontot képviselne az Anschluss kérdésében, vagy hogy a lakosság 90%-a az egyesülés híve lenne. Bizalmas körben nagyon ártalmas a valóságos helyzet ilyen megszépítése. Teljesen tévesnek ítélte azt a feltételezést is, hogy 6 hét múlva az akciót meg lehet indítani. „Ebben az időpontban valószínűleg éppen tárgyalásokat folytatunk majd az antanthatalmakkal a nyersanyagszükségletünk kielégítéséről, egyidejűleg valószínűen döntő fázisba lépnek az utódállamokkal folytatott vagyoni tárgyalásaink. Kétlem, hogy ez az időpont lenne alkalmas az »akció« megindítására. Úgy vélem, a döntő akcióra csak akkor kerülhet sor, ha az antant már felrobbant, hadseregeit lefegyverezték és helyreáll a normális gazdasági forgalom... Ez sokkal tovább fog tartani, mint 6 hétig.” Egyetlen esetben lehetne korábban számolni az Anschluss lehetőségével — írta —, ha Németországban és az antantországokban forradalmi helyzet alakulna ki, erre azonban nem mutatkoznak biztató jelek, de ennek lehetőségéről nem is Erzbergerrel kell tárgyalni. Most olyan periódus fog következni, amikor fokozatosan kiderül Ausztria gazdasági életképtelensége, ami az antant-hatalmokat arra kényszerítheti, hogy Ausztria talpraállításának terheit Németországra hárítsák. Ez a folyamat azonban hat hétnél sokkal hosszabb időt vesz majd igénybe. „A népszavazás formáját illetően sem köthetem le magamat. A kersztényszocialisták szünet nélkül hangulatot keltenek az Anschluss ellen. A burzsoázia az antantba, elsősorban Franciaországba helyezi reményeit, de magában a munkásságban is csökkent a lelkesedés az Anschluss iránt, mert a „Noske-Anschluss” elleni kommunista propaganda nem maradt hatástalan. Ha tehát egy forradalmi fejlődés nem változtatja meg hirtelenül az általános helyzetet, úgy sok türelemre lesz szükségünk. Nem tartanám célszerűnek, ha önmagunkat és német barátainkat félrevezetnénk.”⁵¹

Az általános európai helyzet alakulása 1919 júliusában mind kilátástalabbá tette az Anschluss lehetőségét. Borghese bécsi olasz követ 1919 július elején tett közlése, miszerint Olaszország nem hajlandó Ausztriával közvetlenül tárgyalni Déltirolról, halomra döntötte Otto Bauer reményeit, hogy a győztes antant belső ellentéteit kihasználva megmentheti Déltirol német többségű területeit. A Magyar Tanácsköztársaság bukása is küszöbön állónak látszott,

⁵⁰ HHSStA. NPA. K. 261. 399—402.

⁵¹ HHSStA. NPA. K. 261. 423—424.

ami az antant korlátlan dunavölgyi hegemóniájának létrejöttét vetítette előre. Az osztrák köztársaságot a teljes külpolitikai elszigetelődés veszélye fenyegette. A kérdés úgy állt: a reális előfeltételeket immár teljesen nélkülöző intranzingens Anschluss-politikával felidézni Franciaország bosszúját, vagy pedig a nemzetközi kényszerhelyzet miatt — az Anschluss-jelszó elejtésével — közeledést keresni Franciaországhoz a „teljesítési-politika” jegyében. Az előző út járhatatlansága és nemzetközi veszélyei 1919 július végére már Otto Bauer előtt is kétségbevonhatatlanok voltak. A nemzetközi meggondolásoknál azonban súlyosabban estek latba Otto Bauer számára a szociáldemokrácia belpolitikai érdekei. Az adott helyzetben az Anschluss-politika melletti kitartásával felidézhetette volna azt a veszélyt, hogy francia támogatással a „nemzeti érdekek” elsőbbségét hangoztató polgári-konzervatív irányzatok ragadják magukhoz a kormányzást, hosszú időre eltorlaszolva ezzel a polgári-demokratikus-köztársasági fejlődés lehetőségét. Az osztrák progresszió érdekei határozottan azt követelték, hogy az 1918 novemberében megszerzett hatalmi pozíciókat még azon az áron is megtartsák, hogy vállalniok kell a békefeltételeket diktáló győztesekkel való elvtelen alkudozásokat és kompromisszumokat, vagy jelképesen kifejezve, a világháborúért felelős Habsburg-ház helyett Karl Renner álljon oda a világtörténelem párizsi ítélőszéke elé.

Otto Bauer politikai éleslátását dicséri, hogy az Anschluss érdekében kifejtett roppant szellemi-politikai erőfeszítés céltalanságát felismerve, alá tudta magát rendelni az új helyzet parancsoló követelményeinek. 1919 július 13-án levelet intézett a Párizsban tárgyaló Karl Rennerhez, kifejtve ebben lemondásának elkerülhetetlen szükségességét. Otto Leichter ezt a levelet nemcsak fontos történeti forrásnak, hanem a morális-emberi nagyság megrendítő dokumentumának is nevezi.⁵² Levelében a Dél-tirol miatt kilátástalanná vált olasz-orientációra utalva Bauer megállapítja, hogy teljes külpolitikai irányváltoztatást kell végrehajtani. „A Franciaországhoz történő közeledés előfeltétele azonban az én lemondásom. A franciák szemében én exponált nagynémet és bolsevista-gyanús, ezenkívül az osztrák—olasz közeledés híve vagyok . . . Alaposan meglontoltam a kérdést, s meg vagyok győződve arról, hogy lemondásom jelentősen megjavítaná pozícióinkat az antantnál, főleg Franciaországban és Angliában, hozzájárulna a bizalmatlanság eloszlatásához, ezáltal csak hasznára lenne közös ügyünknek.” A békeszerződés második — immár lényegesen kedvezőbb szövegének 1919. július 20-án történt átvétele után — Karl Renner a vorarlbergi Feldkirchben találkozott Otto Bauerral, ahol teljes egyetértésben úgy döntöttek, hogy a kényszerű francia-orientáció érdekében az Anschluss-követelést le kell venni a napirendről. Július 26-án Otto Bauer megvált a külügyi tárcától, melyet az osztrák Nemzetgyűlés Karl Renner államkancellárra ruházott.

*

Az Anschluss vagy dunai konföderáció alternatívája a békeszerződések aláírása és Otto Bauer visszavonulása után sem merült a feledés homályába. Mind a két probléma — jellegük és osztálytartalmuk sok változása mellett — végig kísérte Európa két világháború közötti történetét. Az állandóan kísértő alternatíva hátterében ugyanis nem kisebb jelentőségű kérdés állt: mennyiben teremtette meg a párizs-környéki békerendszer a középeurópai országok békés és tartós együttélésének bázisát? Otto Bauer-nak a német progresszió feltétele-

⁵² *Otto Leichter*: i. m. 130. 1.

zett győzelmére alapozott Anschluss-politikája egyfajta válaszkérés volt erre a kérdésre. Negatív eredményét — bár ellentmondásos formában — önmaga vonta le, ezért olesó és méltatlan eljárás lenne Otto Bauer Anschluss-politikáját a polgári „nagynémet” és „német nemzeti” koncepciókkal, vagy különösen a Harmadik Birodalom annexiós Anschluss-politikájával párhuzamba állítva azokat részesíteni az utókor elismerésében, akik reakciós-konzervatív mellékgondolatokkal nyugodtak bele Clemenceau ítéletébe: „L’Autriche, c’est le reste!”

L. KERÉKES

АНШЛЮСС И «АЛЬТЕРНАТИВА» ДУНАЙСКОЙ КОНФЕДЕРАЦИИ ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ ОТТО БАУЭРА (1918—1919)

(Резюме)

В кратковременной жизни австрийской республики проблема Аншлюсса сыграла исключительную роль. Ее возникновение в 1918 году было затенено стремлениями к Аншлюссу, а падение в 1938 году было вызвано насильственным осуществлением Аншлюсса. Но в период, охватываемый этими двумя датами мысль об австро-немецком союзе — в плане социального базиса, политического и национального содержания — претерпела существенные изменения. В статье на основании, главным образом, материалов архива Отто Бауэра рассматриваются формы проявления стремлений к Аншлюссу в 1918—1919 гг. и политика Аншлюсса Отто Бауэра, ведущего теоретика австромарксизма. Прослеживается путь Отто Бауэра от программы «культурной национальной автономии» к полному признанию принципа национального самоопределения. Окончательный распад государственной формы дуалистической Монархии и победа буржно-демократической революции в Германии способствовали тому, что Отто Бауэр — обратившись к мысли о демократическом единстве немецкой нации периода революции 1848 года — национальную программу осуществления прогресса в Австрии видел в реализации Аншлюсса. В статье подробно освещается деятельность Отто Бауэра в качестве государственного секретаря, направленная на подготовку Аншлюсса (тайный договор с немецким министром иностранных дел Брокдорффом-Ранцау), его позиция относительно планов конференции дунайских стран, пропагандируемых правительствами Франции и Чехословакии. Автор знакомит также с позицией руководителей социал-демократического движения Западной Европы по вопросу Аншлюсса. Далее анализируется постепенное развенчание надежд на социалистическое развитие Германской республики, а после убийства Розы Люксембург и Карла Либкнехта — беспочвенность лозунга Бауэра «присоединение к Германии, присоединение к социализму!» Международное положение и условия внутри страны побуждают Отто Бауэра уйти в отставку, а правительство Реннера к официальному отказу от политики Аншлюсса. Наряду с критикой концепции Аншлюсса Отто Бауэра, автор подчеркивает ее отличительный характер от последующих стремлений к Аншлюссу западногерманского капитала.

L. KERÉKES

L' «ALTERNATIVE» DE L'ANNSCHLUSS ET DE LA CONFÉDÉRATION DANUBIENNE DANS LA POLITIQUE ÉTRANGÈRE D'OTTO BAUER EN 1918—1919

(Résumé)

Dans la vie, fort brève, de la première République d'Autriche, le problème de l'Anschluss avait joué un rôle important. Déjà, la naissance de la République en 1918 était ombragée par des tendances à l'Anschluss qui, à son tour, devint en 1938, réalisée par la violence, la cause de sa disparition. Entre les deux dates toutefois, l'idée de l'union germano-autrichienne a subi des mutations substantielles quant à son fondement social et à son contenu politique et national. Utilisant en premier lieu le legs archivistique d'Otto Bauer, Lajos Kerekes analyse les manifestations en 1918—1919 des tendances à l'Anschluss, la politique d'Anschluss de l'austromarxisme

et de son théoricien principal, Otto Bauer. Il trace le chemin parcouru par Otto Bauer, allant du programme de «l'autonomie culturelle nationale» jusqu'à la reconnaissance sans réserve du principe assurant le droit à chaque nation de disposer d'elle-même. Après la désagrégation définitive des cadres étatiques de la Monarchie et la victoire en Allemagne de la révolution démocratique bourgeoise, Otto Bauer retourne à l'idée de l'unité démocratique allemande de l'année 1848 et trouve dans la réalisation de l'Anschluss le programme national pour les progressistes autrichiens. Dans l'étude on trouvera l'exposé détaillé des pas entrepris par Otto Bauer en sa qualité de secrétaire d'Etat pour les affaires étrangères afin de préparer l'Anschluss (accord secret conclu avec le ministre allemand des affaires étrangères Brockdorff-Rantzau), ainsi que de sa position au sujet des projets d'une confédération danubienne avancés par les gouvernements français et tchécoslovaque. L'auteur expose les conceptions des chefs des partis sociaux-démocrates occidentaux sur la question de l'Anschluss. Il analyse les espérances dissipées que les socialistes mettaient dans la République Allemande et ensuite, après l'assassinat de Rosa Luxemburg et de Karl Liebknecht, le caractère illusoire de la devise de Bauer «adhésion à l'Allemagne, adhésion au socialisme!». L'évolution des conditions internationales et intérieures amènent Otto Bauer à démissionner et le gouvernement Renner à renoncer officiellement à sa politique d'Anschluss. Tout en soumettant à une critique les conceptions d'Otto Bauer à propos de l'Anschluss, l'auteur souligne leur caractère différent des tendances ultérieures des pangermanistes-monopolistes.